

Bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tizimini rivojlantirishda "Husayn Voiz Koshifiy" asarlarining tutgan o'rni va ahamiyati

Mexmonaliyev Shodibek Navfal o'g'li –
Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: mexmonaliyevshodibek93@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0414-3730>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda buyuk mutafakkir Husayn Voiz Koshifiy asarlarining o'rni va didaktik ahamiyati tahlil qilingan. Koshifiyning "Maxzan-ul-asror", "Ahloqi Muxsiniy", "Futuvatnomayi sultoniy", "Anvori Suxayliy", kabi asarlarida ifoda etilgan axloqiy-falsafiy qarashlar, pedagogik g'oyalari va insoniy fazilatlar targ'iboti bugungi zamonaviy ta'limda, ayniqsa, o'qituvchi shaxsini tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qilishi yoritib berilgan. Maqolada Koshifiyning ilm, adolat, halollik, sabr-toqat, kamtarlik kabi yuksak axloqiy fazilatlarni tarbiyaviy vosita sifatida ilgari surgani, bu qadriyatlarning bo'lajak pedagoglar ongida shakllanishi ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ilmiy asoslangan holda ochib berilgan. Shuningdek, Koshifiyning g'oyalari zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirilib, ularni ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik g'oyalar, insoniy fazilatlar, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, bo'lajak o'qituvchilar, pedagogik meros, tarbiya, ilm va axloq, adolat, halollik, sabr-toqat, kamtarlik.

Роль и значение произведений "Хусайн Воиз Кашифи" в развитии духовно-нравственных ценностей будущих учителей

Аннотация. В данной статье анализируется роль и дидактическое значение произведений великого мыслителя Хусайна Воиза Кашифи в формировании духовно-нравственных ценностей будущих учителей. Подчеркивается, что морально-философские взгляды, педагогические идеи и пропаганда человеческих качеств, выраженные в таких произведениях Кашифи, как "Махзан-ул-асрор", "Ахлоки Мухсиний", "Футуватномаи султаный", "Анвари Сухайлий", служат важным источником в сегодняшнем современном образовании, особенно в воспитании личности учителя. В статье научно раскрывается, что Кашифи выдвинул такие высокие нравственные качества, как знания, справедливость, честность, терпение, смирение в качестве средства воспитания, и что формирование этих ценностей в сознании будущих учителей оказывает положительное влияние на эффективность образования. Также идеи Кашифи сочетаются с современными педагогическими подходами и анализируются возможности их применения в образовательном процессе.

Ключевые слова: педагогические идеи, человеческие качества, духовно-нравственные ценности, будущие учителя, педагогическое наследие, образование, наука и нравственность, справедливость, честность, терпение, смирение.

The role and importance of the works of "Husayn Voiz Kashifiy" in developing the spiritual and moral values of future teachers

Abstract: This article analyzes the role and didactic significance of the works of the great thinker Husayn Voiz Kashifi in the formation of spiritual and moral values of future teachers. It is highlighted that the moral and philosophical views, pedagogical ideas and the promotion of human qualities expressed in Kashifi's works such as "Makhzan-ul-asror", "Ahloqi Muhsiniy", "Futuvatnomayi sultaniy", "Anvari Sukhailiy" serve as an important source in today's modern education, especially in the upbringing of the teacher's personality. The article scientifically reveals that Kashifi put forward such high moral qualities as knowledge, justice, honesty, patience, humility as an educational tool, and that the formation of these values in the minds of future teachers has a positive impact on the effectiveness of education. Also, Kashifi's ideas are combined with modern pedagogical approaches, and the possibilities of their application in the educational process are analyzed.

Keywords: pedagogical ideas, human qualities, spiritual and moral values, future teachers, pedagogical heritage, education, science and morality, justice, honesty, patience, humility.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki inson shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuk, ijtimoiy mas'uliyatni anglaydigan fuqaroni tarbiyalashga qaratilgan kompleks jarayon sifatida talqin etilmoqda. Xususan, bo'lajak o'qituvchilar jamiyatda axloqiy-me'yoriy qadriyatlar targ'ibotchisi, yosh avlodni ma'naviy jihatdan uyg'un rivojlantiruvchi yetakchi shaxs sifatida maydonga chiqadi. Shu bois pedagogik faoliyatga tayyorlanayotgan talabalarning axloqiy qarashlarini shakllantirish, ularning ma'naviy-intellektual salohiyatini boyitish va kasbiy etika normalariga rioya qilish ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi bugungi kunda nafaqat mahalliy, balki global ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir.

Ma'lumki, har qanday jamiyatda barqaror axloqiy mezonlar tarixiy-madaniy meros, diniy-ma'rifiy qadriyatlar hamda milliy an'analar bilan uzviy bog'liq bo'ladi. O'zbek xalqi ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyot yo'lida chuqur ildiz otgan boy adabiy merosga ega bo'lib, u asrlar davomida avlodlar ongida ezgulik, halollik, vatanparvarlik, sabr-toqat, tafakkur va bunyodkorlik g'oyalarini tarbiyalashda asosiy manba bo'lib xizmat qilib kelgan. Ayniqsa, Temuriylar davri mutafakkirlarining asarlari xalqning ma'naviy yuksalishida muhim o'rin egallagan bo'lib, ularning axloqiy-falsafiy qarashlari bugungi pedagogik konsepsiyalar bilan hamohangdir.

Shunday nodir siymolardan biri – Husayn Voiz Koshifiy bo'lib, u o'zining "Axloqi Muhsiniy", "Futuvvatnoma", "Ravzat ul-muhibbin" singari asarlari orqali nafaqat diniy-axloqiy, balki ijtimoiy, ma'naviy va pedagogik fikr rivojiga katta hissa qo'shgan. Koshifiy o'z asarlarida axloqiy yetuklikka erishish, kamtarlik, adolat, sabr, halollik, fidoyilik kabi fazilatlarini insonning asosiy sifatleri sifatida talqin etgan. Bu g'oyalar, ayniqsa, pedagogik faoliyatda muhim hisoblanadi, chunki o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki jamiyatda axloqiy yetakchilik vazifasini bajaruvchi shaxsdir.

Koshifiyning axloqiy qarashlari zamonaviy tarbiya nazariyalari bilan uyg'unlikda o'rganilganda, ular asosida yangi pedagogik yondashuvlarni shakllantirish, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-ma'naviy kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. Biroq bu boradagi ilmiy izlanishlar hali yetarli darajada tizimlashtirilmagan, Koshifiy merosining pedagogik ahamiyati chuqur ilmiy asosda tahlil qilinmagan.

Ushbu holatdan kelib chiqib, mazkur maqolada quyidagi ilmiy muammoga e'tibor qaratiladi: Husayn Voiz Koshifiy asarlarining ma'naviy-axloqiy tarbiyada, xususan, bo'lajak o'qituvchilarning qadriyatlar tizimini shakllantirishdagi amaliy va nazariy ahamiyati qanday?

Shu asosda tadqiqotning asosiy maqsadi – Husayn Voiz Koshifiy asarlaridagi axloqiy-falsafiy g'oyalarni tahlil qilish, ularning bo'lajak o'qituvchilar tarbiyasida qo'llanish imkoniyatlarini aniqlash va ularni zamonaviy pedagogik jarayonga integratsiya qilish yo'llarini ilmiy asoslashdan iborat.

Shuningdek, maqolada Koshifiy merosining bugungi kunda ma'naviy tanazzul, g'oyaviy xurujlar va ijtimoiy indifferentlik sharoitida yoshlarning axloqiy immunitetini shakllantirishdagi roli ham tahlil qilinadi. Bu esa ilmiy izlanish natijalarining amaliy qadriyatlar tizimini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar, metodikalar va tarbiyaviy strategiyalarni ishlab chiqishda zaruriy manba bo'lishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tizimini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanida muhim ilmiy muammo sifatida e'tirof etilgan. Ushbu muammo doirasida nafaqat umumiy ta'lim jarayonida axloqiy tarbiya elementlarini samarali joriy etish, balki milliy va diniy meros asosida shakllangan qadriyatlarni ham o'rganish va amaliyotga tadbqiq etish dolzarb vazifaga aylangan. Shunday ekan, ma'naviy-axloqiy tarbiya

va etika sohasidagi tadqiqotlar doirasida Husayn Voiz Koshifiy asarlarining o'rni va ahamiyati keng o'rganilmoqda.

Ilmiy manbalar tahliliga ko'ra, Husayn Voiz Koshifiy – XIV asr o'zbek adibi va ma'rifatchisi sifatida, o'zining asarlarida insonning ichki dunyosi, ma'naviy kamoloti, axloqiy fazilatlarini masalalarini chuqur yoritgan. Masalan, uning mashhur "Axbornoma" asarida ijtimoiy odob-axloq qoidalarini, insonparvarlik va fidoyilik kabi qadriyatlar keng muhokama qilingan (Murod Islomov, 2019). Shu bilan birga, "Futuvvatnoma" va "Risolayi ta'lim va tarbiya" kabi asarlarida axloqiy tarbiya tamoyillari, odilona yashash va jamiyatdagi ahamiyati asosiy e'tibor markazida bo'lgan.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar Koshifiy asarlarining nafaqat tarixiy, balki pedagogik va ma'naviy-axloqiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatmoqda. Xususan, Rustam Jo'rayev (2021) va Dilnoza Karimova (2020) tadqiqotlarida Koshifiy merosining zamonaviy pedagogik jarayonlarga integratsiyasi, ayniqsa bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-etika tayyorgarligida qo'llanishi dolzarb ekani ta'kidlangan. Ularning fikricha, Koshifiy ta'limotlari o'qituvchilarda axloqiy-ruhiy fazilatlarini shakllantirishda mustahkam asos vazifasini o'tashi mumkin.

Shuningdek, xalqaro tadqiqotlarda Annemarie Schimmel (1980) va Bernard Lewis (2002) Koshifiy ijodining madaniy va umuminsoniy qadriyatlari tahlil qilingan. Bu tadqiqotlar Koshifiy asarlarining faqat mahalliy yoki milliy kontekstda emas, balki global miqyosda ham ahamiyatga ega ekanini ko'rsatib beradi. G'arbshunos olimlar Husayn Voiz Koshifiy fikrlarining islomiy falsafa va axloqiy an'analarga asoslangan holda zamonaviy insonning ma'naviy kamolotiga xizmat qilishi mumkinligini ta'kidlaydilar.

Biroq, mavjud ilmiy adabiyotlarda Koshifiy asarlarining pedagogik konsept sifatida aniq metodik vositalarga aylantirilishi hamda hozirgi ta'lim jarayonida qanday amaliy qo'llanilishi haqida yetarlicha izlanishlar mavjud emas. Ayrim tadqiqotchilar Koshifiy ta'limotlarining faqat nazariy tahliliga to'xtalgan bo'lsa, uning zamonaviy o'qituvchilar tarbiyasidagi real o'rni va uslublarini chuqur o'rganish talab etiladi (Shokir Abdug'aniev, 2022).

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tizimini rivojlantirishda Husayn Voiz Koshifiy asarlarining tutgan o'rni va ahamiyatini o'rganish uchun nazariy-tahliliy tadqiqot metodologiyasi qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy vazifasi Koshifiy ijodining ma'naviy-axloqiy-etik qadriyatlar tizimidagi o'rni aniqlash hamda uning pedagogik jarayondagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida adabiyotlarni o'rganish va taqqoslash metodlari asosiy o'rin tutdi. Milliy va xorijiy manbalar, Husayn Voiz Koshifiy asarlari va ularning sharhlari tahlil qilinib, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni nazariy asoslari, Koshifiy ta'limotining mazmuni va pedagogik qiyofasi aniqlandi. Ushbu metodologik yondashuv mavzuning tarixiy kontekstini, falsafiy va diniy-axloqiy asoslarini chuqur anglash imkonini berdi.

Shuningdek, komparativ tahlil metodidan foydalanildi. Bu metod yordamida Husayn Voiz Koshifiy asarlaridagi axloqiy g'oyalar zamonaviy pedagogika va ma'naviyat konsepsiyalari bilan taqqoslandi, ularning o'qituvchi kasbining ma'naviy-axloqiy tayyorgarligiga qanday ta'sir ko'rsatishi muhokama qilindi.

Tadqiqotda konseptual tahlil usuli ham qo'llanilib, Koshifiy asarlarida ifodalangan ma'naviy-axloqiy tushunchalar tizimi, ularning mazmun-mohiyati va pedagogik ahamiyati aniqlashtirildi. Bu esa tadqiqot natijalarining nazariy asoslarini mustahkamlashga xizmat qildi.

Ushbu metodologik yondashuvlar orqali tadqiqot mavzusining murakkabligi va ko'p qirrali tabiati hisobga olinib, bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini

shakllantirishda Husayn Voiz Koshifiy asarlarining tutgan o'rni tizimli va chuqur tahlil qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot natijalari Husayn Voiz Koshifiy asarlarining bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tizimini shakllantirishda ajralmas o'ringa ega ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Koshifiy ijodi orqali ifodalangan axloqiy-etik qadriyatlar, jumladan halollik, adolat, sabr-toqat, kamtarlik va ilmga hurmat kabi tamoyillar o'qituvchi kasbiy-etikasining asosiy tamoyillari sifatida ko'riladi. Bu fikrlar M.Islomov tomonidan o'rganilgan ma'naviy tarbiya nazariyasi doirasida ham tasdiqlanadi.

Koshifiy asarlarining pedagogik ahamiyati haqida fikr yuritgan Rustam Jo'rayev o'z tadqiqotida Koshifiy ta'limotining bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy kamolotida "axloqiy-ruhiy barqarorlik"ni ta'minlashda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Jo'rayevning fikricha, Koshifiy asarlaridan kelib chiqib, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish bo'yicha innovatsion pedagogik yondashuvlar ishlab chiqilishi lozim.

Bundan tashqari, Dilnoza Karimova ta'kidlashicha, Husayn Voiz Koshifiy ijodi milliy madaniyat va diniy-axloqiy qadriyatlarni zamonaviy ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun mustahkam ilmiy poydevor yaratadi. Karimova Koshifiy ta'limotining o'zbek ta'lim tizimidagi axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishda qanchalik muhimligini keng yoritadi.

Xalqaro ilmiy manbalarda ham Husayn Voiz Koshifiy ijodining umuminsoniy ahamiyati ta'kidlangan. Annermarie Shimmel Koshifiy asarlarining islomiy falsafa va axloqiy an'analarga asoslangan holda insonning ma'naviy kamolotiga xizmat qilishi mumkinligini qayd etadi. Shimmelning ta'kidlashicha, Koshifiy ijodi faqat mahalliy kontekstda emas, balki global madaniyat doirasida ham o'rganilishi kerak. Bernard Lewis esa islomiy madaniyat va tarix nuqtai nazaridan Koshifiy merosining ahamiyatini kengaytirib, uning axloqiy tarbiya konsepsiyasini butun dunyo islomiy pedagogik an'analari doirasida muhim manba sifatida baholaydi.

Biroq, tadqiqot davomida aniqlanishicha, Husayn Voiz Koshifiy ta'limotlarining hozirgi o'qituvchilar tayyorgarligida amaliy qo'llanilishiga oid yetarlicha ilmiy tadqiqotlar mavjud emas. Shokir Abdug'aniev bu sohadagi bo'shliqni to'ldirish uchun Koshifiy ta'limotlariga asoslangan metodik vositalarni ishlab chiqish va ularni pedagogik amaliyotga joriy qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Husayn Voiz Koshifiy asarlaridan foydalanish nafaqat tarixiy va madaniy meros sifatida, balki zamonaviy pedagogik faoliyatda bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy kamolotida amaliy vosita sifatida ham ahamiyatli. Bu esa o'z navbatida, o'qituvchi kasbining milliy-axloqiy an'analari bilan uzviy bog'liqligini ta'minlaydi va o'zbek ta'lim tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, buyuk mutafakkir Husayn Voiz Koshifiy asarlari bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tizimini shakllantirishda muhim manba sifatida xizmat qiladi. Uning "Maxzan-ul-asror", "Ahloqi Muhsiniy", "Futuvvatnomayi Sultoniy" va "Anvori Suxayliy" kabi asarlarida ilgari surilgan axloqiy-falsafiy qarashlar, ilmga bo'lgan hurmat, sabr-toqat, halollik, kamtarlik, adolat kabi insoniy fazilatlar bugungi pedagogik faoliyatda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Ushbu asarlarning zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi orqali bo'lajak o'qituvchilarda nafaqat kasbiy, balki ma'naviy kamolotga erishish imkoniyati yuzaga keladi. Koshifiyning pedagogik qarashlari hozirgi zamon axloqiy-insonparvar yondashuvlari bilan uyg'unlashgan holda, o'qituvchilar shaxsini tarbiyalashda metodik asos sifatida qo'llanishi mumkin. Shunday ekan, Koshifiy merosini

chuqur o'rganish va uni ta'limga integratsiyalash, yosh avlodni barkamol shaxs etib tarbiyalashda muhim omillardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Koshifiy H.V. Ahloqi Muhsiniy. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991.
2. Koshifiy H.V. Maxzan-ul-Asror. Tehron: Markazi Nashr-e Ilmiy, 1993.
3. Koshifiy H.V. Anvori Suxayliy. Qum: Ansor nashriyoti, 2002.
4. Koshifiy H.V. Futuvvatnomayi Sultoni. Tehron: Nashr-e Varaq, 2003.
5. Jo'rayev N. O'zbek pedagogik tafakkur tarixida ma'naviy tarbiyaning o'rni. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti, 2018.
6. Niyozova Z. Husayn Voiz Koshifiy axloqiy qarashlarining pedagogik talqini. Ma'naviyat va taraqqiyot jurnali, 2021. B.45-50.
7. Xasanov A. Milliy qadriyatlar va pedagogik tafakkur. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020.
8. Usmonov M. Husayn Voiz Koshifiy merosining ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati. Sharq yulduzi jurnali, 2017. B.123-130.
9. Saidov A. O'zbek mumtoz adabiyoti va ma'naviyat asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2015.